

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА

**«Соціально-емоційне та етичне навчання:
формування й розвиток м'яких навичок, стійкості,
уваги та подолання травми, 5-6 класи (курс за вибором)»
для закладів загальної середньої освіти**

Авторський колектив:

Елькін О., Марущенко О., Масалітіна О., Дрожжина Т., Журба К.

Пояснювальна записка

У контексті викликів пандемії COVID-19, вторгнення Російської Федерації в Україну, віртуалізації і технологізації життя все більшої актуальності набуває питання міжособистісної взаємодії, соціалізації учениць і учнів та формування у них соціально-емоційних (так званих, м'яких) навичок. Це посилює зорієнтованість сучасної освіти на гуманістичні цінності, розуміння людини як найвищої цінності, формування основ світогляду і життєдіяльності зростаючої особистості.

Представлена програма курсу за вибором з відповідним навчально-методичним забезпеченням для 5-6-х класів закладів загальної середньої освіти створена на основі Державного стандарту базової середньої освіти, Концептуальних засад Нової української школи, Програми «Нова українська школа» у поступі до цінностей і розрахована на 35 годин.

Метою курсу за вибором «Соціально-емоційне та етичне навчання: формування й розвиток м'яких навичок, стійкості, уваги та подолання травми» є формування компетентностей, що сприяють соціальній і міжособистісній взаємодії, розвитку й збереженню здоров'я і безпеки, самоідентифікації, самоусвідомлення, осмисленого ставлення до життя, співпереживання як умови особистісного і суспільного розвитку.

Завдання курсу за вибором спрямовані на забезпечення результатів навчання, що відповідають соціальній і здоров'язбережувальній освітній галузі.

Учні / учениці мають навчитися:

- розуміти значущість гуманістичних цінностей у житті;
- розрізняти й розуміти емоційні стани;
- виявляти емпатію і співпереживання;
- реагувати на чинники і діяльність, які становлять загрозу для життя, здоров'я, добробуту власного і людей навколо;
- турбуватися про особисте здоров'я і безпеку;
- керуватися моральними цінностями у своїй поведінці, прогнозувати можливі наслідки своїх дій, визначати альтернативи, приймати відповідні рішення.

Зміст і методичне забезпечення кожної теми (розділу) розкривається у програмі через тематичне планування. Кожен тематичний блок має таку структуру:

- запропонований зміст;
- орієнтовні проблемні запитання;
- види діяльності, спрямовані на досягнення результатів;
- очікувані результати (КОРи) за освітньою галуззю.

Пріоритетними методами навчання за програмою є проєктні, дослідницькі, пошукові, проблемні, творчі. Формами організації діяльності учнівства є групові, мікрогрупові, індивідуальні, особливу увагу приділено організації групової і мікрогрупової роботи.

Оцінювання навчальних досягнень учнівства здійснюється відповідно до рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти (Наказ МОН від 01.04.2022 р. № 289). Оцінювання формувальне.

Рекомендовано дотримуватися алгоритму діяльності вчителя під час організації формувального оцінювання:

- формулювання об'єктивних і зрозумілих для учнів/учениць навчальних цілей;
- визначення разом з учнівством критеріїв оцінювання;
- формування суб'єктної позиції учнівства в процесі оцінювання;
- створення умов для формування уміння учнів/учениць аналізувати власну навчальну діяльність (рефлексія);
- корегування спільно з учнівством підходів до навчання з урахуванням результатів оцінювання.

Формувальне оцінювання здійснюється шляхом:

- педагогічного спостереження учителя / учительки за навчальною, позакласною та неформальною діяльністю;
- аналізу портфоліо учнівських робіт та особистих досягнень учнів / учениць;
- самооцінювання та взаємооцінювання результатів діяльності учнів / учениць;
- оцінювання особистого розвитку та соціалізації учнів / учениць їхніми батьками (або особами, які їх замінюють);
- застосування прийомів отримання зворотного зв'язку щодо сприйняття та розуміння учнями / ученицями навчального матеріалу.

Формувальне оцінювання за програмою відбувається на кожному уроці шляхом педагогічного спостереження учителя / учительки за видами навчальної діяльності учнів / учениць, виконання ними проєктів, групових і індивідуальних завдань, самооцінювання, аналізу учнівських робіт для портфоліо тощо.

За рішення педагогічної ради заклад освіти може відмовитись від оцінювання навчальних досягнень учнівства з предметів освітньої галузі «Соціальна та здоров'язберезувальна» або визначити власну шкалу оцінювання. Програма може бути реалізована як у межах класно-урочної системи, так і з використанням інших форм освітньої діяльності (навчальні екскурсії, проєкти, КТС тощо), а також в умовах дистанційного й змішаного освітнього процесу.

Усі матеріали доступні українською мовою, безкоштовно за покликанням <https://www.edcamp.ua/seelukraine/>.

<p>Назва змістовної лінії: Турбота про особисте здоров'я і безпеку, уникання факторів ризику, реагування на чинники і діяльність, яка становить загрозу для життя, здоров'я, добробуту власного та інших осіб. Змістовна лінія в програмі представлена проблемним блоком етичного спрямування. У блоці наводиться низка проблемних запитань та окреслено очікувані результати. Досягнення визначених очікуваних результатів здійснюється на основі засвоєння нових знань у ході пошуку відповідей на проблемні запитання із залученням до різних видів діяльності з метою застосування отриманих знань на практиці.</p>				
<p>Проблемні питання</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Як ви визначаєте доброту? 2. Що таке співпереживання? 3. Чи можлива доброта без співпереживання? 4. Чи вміємо дослухатися до власного тіла? <p>Заняття спрямовані на ознайомлення учнів і учениць із соціально-емоційним і етичним навчанням. Такі моральні цінності, як доброта і співпереживання, є ключовими у програмі СЕЕН, тому педагогам важливо розкрити їх значення у житті людини і суспільства. Учитель/-ка розкриває доброту як ознаку моральної сили людини. Доброта виявляється у щирих і добрих почуттях, гуманному ставленні до людей. Діти усвідомлюють, чому важливо проявляти доброту до інших і чому вона має виражатися у відповідних діях. У ході навчання учні / учениці засвоюють способи проявів доброти, які можуть бути відображені у групових домовленостях (правилах класу); практикують добрі вчинки. Учитель/-ка обґрунтовує співпереживання як здатність реагувати на потреби інших людей у контексті зовнішніх дій та внутрішніх намірів і мотивів, що дозволяє учнівству розрізняти справжню (співпереживання) та вдавану (позірну) доброту. Діти формулюють власне визначення поняття «співпереживання»; наводять приклади дій, які можуть на перший погляд видатися недобрими, тоді як насправді є добрими і, навпаки. Подальша робота з вивчення понять «доброта» і «співпереживання» та їх значущості для дітей здійснюється через спільне формування списку групових домовленостей (правил класу), усвідомлення взаємозалежностей, спрямованих на створення безпечного освітнього середовища. Участь учнівства у розробці групових домовленостей сприятиме практичному засвоєнню співпереживання, формуванню досвіду морального вчинення, усвідомленню необхідності доброго ставлення до інших людей. Закріплення вивченого матеріалу та практики доброти будуть реалізовуватися протягом курсу навчання та заохочуватимуться щирі наміри допомагати іншим людям заради їхнього блага і щастя.</p>				
<p>Опис діяльності</p> <p>Малювання образу доброти, наведення прикладів з власного досвіду співпереживання – вчинку доброти по відношенню до себе та обговоренням малюнків доброти. Обговорення проблемних ситуацій щодо проявів доброти. Рефлексивні практики щодо розуміння співпереживання. Обговорення в групах або в парах. Вправи на розпізнавання співпереживання. Дискусія «Чи можна прожити без доброти». Робота над груповими домовленостями (правилами класу), які учні й учениці представляють у сценках. Робота над проблемними ситуаціями, у ході якої учні / учениці наводять ситуації, які, на перший погляд, видаються недобрими, але є добрими за своєю суттю і, навпаки. Установлення зв'язків між досягненнями учнів / учениць та тими чинниками, від яких вони залежали, усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків та взаємозалежностей в учнівському колективі.</p>				
		Індекс	Орієнтири для оцінювання	Інструмент оцінювання
		6 СЗО 1.1.1-1	демонструє модель безпечної поведінки згідно з інструкціями і правилами в соціальному і природному середовищі	спостереження

	6 СЗО 1.2.1-1	протидіє проявам тиску, агресії, маніпуляції і неповаги щодо себе та інших осіб	спостереження
<p>Назва змістовної лінії: Аргументований вибір здорового способу життя, аналіз і оцінка наслідків і ризиків. Змістова лінія у програмі представлена проблемними блоками самовідчуття, особистісного ресурсу та стійкості. У роботі з кожним блоком учнівству пропонується розв'язати проблемні запитання. Представлені очікувані результати у блоках можуть повторюватися з огляду на їхню значущість у формуванні зростаючої особистості. Досягнення очікуваних результатів забезпечується набуттям нових знань і навичок у ході пошуку відповідей на проблемні запитання і практикуванням їх у різних видах діяльності.</p>			
<p>Проблемні питання</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Чи вміємо ми користуватися мовою тіла? 2. Що означає «дослухатися до себе»? 3. Якими особистий ресурсами ми володіємо? 4. Як ви розумієте внутрішній, зовнішній, уявний ресурси і «заземлення»? 5. Чому важливо кожному з нас мати «зона стійкості» і як туди можна повертатися? <p>Учні й учениці вчаться розрізняти стани розбалансованості нервової системи, яка, своєю чергою, знижує здатність зосереджуватися і навчатися та може шкодити здоров'ю. Учні вчаться заспокоювати свій розум і тіло та збалансовувати свою нервову систему. Учні й учениці разом з учителем/-кою опрацьовують зазначені проблемні питання, починаючи з розпізнавання самовідчуттів у тілі. Діти вчаться дослухатися до своїх тілесних відчуттів. Досліджуючи зовнішні і внутрішні ресурси людини як реальні, так і уявні, учні / учениці доходять висновку, що кожна людина має свій унікальний набір ресурсів, які допомагають їй у житті. У ході самоспостереження діти роблять висновок, що особистісні ресурси допомагають повернутися у зону стійкості.. Педагог допомагає учням і ученицям краще розуміти самовідчуття або «зчитувати» їх, а також розвивати навичку зосереджуватися на приємних або нейтральних самовідчуттях, коли тіло розслабляється і повертається у зону комфорту. Діти знайомляться з інформацією про стійкість («зону стійкості»). Діти разом з учителем/-кою порівнюють стан стійкості зі станом стресу і самовідчуття підчас перебування у зоні стійкості, аналізують як стрес може вибити людину у зону збудженості або зону пригніченості. Усвідомлення значення практик стійкості для повернення в зону «все гаразд».</p>			
<p>Опис діяльності Створення словника для опису самовідчуттів. Вправи на розуміння тілесних самовідчуттів. Засвоєння стратегій «Миттєва допомога!». Практикування ресурсності, що викликало б в учнів і учениць відчуття комфорту, безпеки й захищеності. Спостереження за різними самовідчуттями, що виникають у процесі «зчитування». Усвідомлення приємного або нейтрального самовідчуття, що дає змогу повернутися в «зону стійкості». Складання скарбнички особистих ресурсів для використання у стресових ситуаціях. Проведення практики заземлення. Відпрацювання навичок повернення до зони стійкості за допомогою практик ресурсності і заземлення. Перегляд групових домовленостей (правил класу) з метою створення умов для психологічної стійкості і переживання кожним і кожною в класі благополуччя, безпеки і захищеності.</p>			
	Індекс	Орієнтири для оцінювання	Інструмент оцінювання
	6 СЗО 3.1.1-1	пояснює вибір власних альтернатив і рішень з огляду на вплив зовнішніх чинників	спостереження

6 СЗО 3.1.1-2	обґрунтовує наслідки вибору рішення щодо моделей поведінки, спрямованих на збереження здоров'я, добробуту та безпеки	спостереження
СЗО 3.4.1-1	визначає форми поведінки, які приносять задоволення без нанесення шкоди власному здоров'ю і здоров'ю інших осіб	спостереження
6 СЗО 3.4.1-2	аналізує вибір свій та інших осіб з урахуванням користі і задоволення для здорового, безпечного життя	спостереження

Проблемні питання

1. Як влаштований наш мозок?
2. Як зосереджувати і тренувати увагу, чому це важливо?
3. Як звертати увагу на свої думки, емоції та почуття?

Учнівство пригадає, що в структурі СЕЕН слово «мозок» уживається на позначення широкої категорії, куди входять особисті переживання, почуття, емоції, думки, спогади тощо. Учнівство повторює різні значення поняття «увага» та знання про її важливість для навчання; освоює словничок, пов'язаний із поняттям «увага»; продовжує практикувати навичку відточування уваги. Через розуміння уваги перехід до поняття «усвідомленість» того, що відбувається мозку, у тілі та довкола нас, а також «обачність» щодо речей, які можуть бути небезпечними або шкідливими і «вдумливість» щодо того, що ми намагаємося зробити і не відволіктися та не забути. Учні й учениці розуміють, що здатні бути уважними до того, що відбувається усередині (у нашому мозку, у тілі), продовжують звертати увагу всередину, тобто на думки, емоції і почуття. Вони пам'ятають, що така увага допомагає їм створити «проміжок» (або паузу) між подразником та реакцією, а це, своєю чергою, допомагає зупинити іскру (подразник), раніше ніж вона перетвориться на лісову пожежу (нестримну негативну реакцію).

Опис діяльності

Вправа на створення в групах по дві «розумові посудини», які демонструють, що відбувається «у голові», коли люди збентежені й тривожні, і коли спокійні й розслаблені. Закріплення поняття «увага» та особливостей її прояву через порівняння зі світлом ліхтарика. Підсумовуючи вправу, діти доходять висновку, що пильна увага здатна вихоплювати деталі й робити навіть прості речі цікавими, а також що різні люди можуть сприймати один і той же предмет по-різному. Гра на увагу «Я помічаю, мені цікаво», у якій діти передають одне одному предмет, який можуть бачити вперше і звертають увагу на те, що їм видається цікавим у ньому. Практикування навички відточування уваги через виконання різних вправ, спроба утримувати зосереджену увагу на чомусь конкретному. Повторення вправи на вдумливе слухання. Робота з проблемними ситуаціями щодо прояву уваги до інших людей (уміння слухати, підтримка, розуміння, співчуття). Тренування уваги у ході виконання малюнків, логічних завдань, фізичних вправ з концентрацією уваги, практика спостереження за власними думками й переживаннями; встановлення зв'язків між подразником і реакцією.

6 СЗО 3.4.1-2	аналізує вибір свій та інших осіб з урахуванням користі і задоволення (радості) для здорового, безпечного життя	спостереження
6 СЗО 3.4.1-1	обирає форми безпечної поведінки без нанесення шкоди	спостереження

	власному здоров'ю і здоров'ю інших осіб	
6 СЗО 4.3.1-1	усвідомлює і визначає власні потреби, бажання, інтереси та цілі	спостереження
6 СЗО 4.7.1-1	бере участь у груповій роботі, враховуючи індивідуальні та особисті потреби	спостереження

Проблемні питання

1. У чому різниця між емоціями і думками і самовідчуттями?
2. Який зв'язок між емоціями і потребами?
3. Як дати раду зі складними емоціями і практикувати стриманість?

Учні / учениці пригадують поняття «емоції», їх прояви та характеристики. Діти працюють у групах над виявленням та диференціацією видів емоцій і їх проявів, а також виконують відповідні вправи, у ході яких звертають увагу на певний досвід у проявах емоцій та відмінність емоційних реакцій різних людей на ті самі подразники. Учитель/-ка звертає увагу на зв'язок між емоціями і потребами. Розуміння цього зв'язку допоможе учням і ученицям розібратися у власних емоціях. Учні й учениці разом з учителем/-кою встановлюють причинно-наслідкові зв'язки між різними етапами розгортання емоцій, виокремлюють «ключову емоцію»; звертають увагу на те, що між подразником і емоційною реакцією проходить певний час (часова шкала), який людина може використати для осмислення ситуації і регулювання власних емоцій, щоб уникнути негативних наслідків від прояву власних емоцій та ситуацій ризику, спровокованих ними. Діти під керівництвом учителя/-ки складають графік «активності / емоційного тону» та стратегію керування емоціями, досягнуть цінність виховання в собі «емоційної гігієни», суть якої зводиться не до того, щоб утискати емоцій, а до вміння давати собі з ними раду у здоровий спосіб.

Опис діяльності

Учениці й учні разом з учителем/-кою визначають ключові поняття «емоції» та записують визначення до словничка термінів, малюють схематичні зображення видів емоцій та складають характеристики для шести базових емоцій, згідно програми СЕЕН (щастя, сум, співпереживання, страх, злість і заздрість). Демонстрація учнівству кругової схеми зі словами «думки – емоції – самовідчуття». Учнівство працює в групах, виконуючи завдання з визначення різних емоцій, намагаються схарактеризувати власні емоції та потреби, які їх викликають. Виконання групової вправи з метою створення «спільних потреб» — базових потреб для більшості людей на планеті, виявлення причинно-наслідкових зв'язків у роботі над сценарієм розгортання емоцій за шаблоном часової шкали емоцій, обговорення змін на різних етапах емоційної часової шкали, складання графіка «активності / емоційного тону» та стратегії керування емоціями. Проведення рефлексивних практик, спрямованих на поєднання знань про емоції «від третьої особи» із вмінням помічати думки та емоції, дослуховуватися до тілесних самовідчуттів.

6 СЗО 4.3.1-1	визначає свої потреби, бажання, інтереси та цілі	спостереження
6 СЗО 4.3.1-2	самостійно створює та реалізовує короткострокові плани щодо досягнення успіху, зокрема в навчанні, спорті, побуті	спостереження
6 СЗО 4.3.1-3	моделює кроки задоволення власних потреб з урахуванням можливостей своїх та інших осіб	спостереження

6 СЗО 4.7.1-1	бере участь у груповій роботі, враховуючи індивідуальні особливості і потреби	спостереження
6 СЗО 4.7.1-2	розуміє взаємовплив емоційного стану, переконань, поведінки всіх учасників/-иць спільної діяльності	спостереження

Проблемні питання

1. Як зрозуміти нашу соціальну ідентичність?
2. Як зрозуміти розмаїтість і спільність між людьми?
3. Що таке емпатія і чому вона є надзвичайно важливою у людських стосунках?

Учні / учениці розмірковують над тим, хто вони, і складають хмару слів до питання «Хто я?». Подальший аналіз хмари слів допоможе дослідити – з ким, з якими соціальними ролями і групами діти ототожнюють себе. У бесіді з учителем/-кою учнівство знайомиться з поняттям ідентичності як усвідомлення своєї приналежності до певних груп, які відображають поняття «ми». Виокремлюють різні типи ідентичності: особиста ідентичність (унікальність фізіологічних, духовних характеристик, життєвого шляху, здібностей людини), соціальна ідентичність (приналежність особистості до різних соціальних груп та виконання різних соціальних ролей), етнічна ідентичність (приналежність до етносу, народу). Гра «Два факти і вигадка», під час якої діти розуміють, що часто наші припущення можуть не співпадати з реальними фактами, а справжні якості людини не завжди впадають у вічі. У ході діалогу-обміну думками учні / учениці використовують навички критичного мислення у характеристиці спільного і відмінного між людьми, проявів унікальності кожної людини. Учнівство разом з учителем/-кою визначає поняття емпатії як емоційну ідентифікацію (ототожнення) з іншими людьми, що виявляється у глибокому розумінні їхніх станів і переживань, здатність бачити ситуацію з позиції іншого та гуманних вчинках, спрямованих на вирішення проблеми.

Опис діяльності

Складання хмари слів до запитання «Хто Я?», що має на меті виявити соціальні ролі та різні типи ідентичності учениць / учнів. Проведення гри «Два факти і вигадка». Суть гри полягає у тому, чи зможуть діти чітко визначити, які твердження є правдивими, а які – надуманими відносно до тих, хто беруть участь у грі. Така вправа дозволяє аналізувати інформацію, а також осмислити унікальність кожної людини та типи ідентичності. Діалог-обмін думками вчить критичному мисленню. Практика «вдумливого слухання» передбачає уміння слухати інших із відповідальністю, емпатією та повною увагою, не перебиваючи, не відволікаючись, не зосереджуючись на собі, власних судженнях, а також на тому, що хочеш сказати. У ході практики вдумливих діалогів учні й учениці визначають спільне і відмінне між людьми. Учні й учениці разом з учителем/-кою визначають поняття «емпатія» та записують у словники, після чого працюють з проблемними ситуаціями щодо різних проявів емпатії чи її браку.

6 СЗО 4.7.1-1	бере участь у груповій роботі, враховуючи індивідуальні особливості і потреби	спостереження
6 СЗО 4.4.1-1	пояснює вплив спілкування на складники здоров'я, безпеки і добробуту	спостереження
6 СЗО 4.4.1-2	застосовує вербальні і невербальні засоби спілкування для конструктивної комунікації	спостереження

6 СЗО 4.8.2-3	виявляє розуміння індивідуальних відмінностей інших осіб	спостереження
6 СЗО 4.8.1-1	визначає відмінності між людьми як ціннісну ознаку індивідуальності	спостереження

Проблемні питання

1. Що таке співпереживання?
2. Як ви розумієте співпереживання собі та іншим?
2. Як позбутися нереалістичних очікувань від себе?
3. Яким має бути активне співпереживання іншим?

Учні й учениці разом з учителькою/-лем визначають сутність поняття «співпереживання» та записують у словнички. За допомогою стратегій критичного мислення учні й учениці намагаються розкрити співпереживання собі та іншим, наводять приклади ситуацій, засоби прояву співпереживання та визначають перспективи власного і можливості прояву співпереживання до себе та інших, вироблення навичок, які б їм допомогли краще реалізовувати співпереживання у різних життєвих ситуаціях. Різниця між емпатією і співпереживанням. Стратегія планування з метою допомоги, підтримки позитивних розмов та мотивації з тими, хто цього потребує. Дискусія «Чи всі наші очікування мають здійснюватися?». У ході дискусії учнівство обговорює питання про те, якими можуть бути очікування реальними чи, навпаки, нереалістичними, шкідливість нереалістичних очікувань, які є причиною розчарувань. Робота з проблемними ситуаціями та їх аналіз у виявленні можливостей для допомоги, глибшого розуміння інших людей, проявів активного співпереживання, таких як відповідальність за інших та готовність захистити їх. Поняття прощення як умінням відпустити ризиковані емоції щодо себе або іншої людини.

Опис діяльності

Стратегія планування з метою надання допомоги, прояву співпереживання іншим людям. Ознайомлення з практиками проявів співпереживання іншим, проведення позитивної розмови. Організація та проведення дискусії «Чи всі наші очікування мають здійснюватися?». Обговорення питань, якими є наші очікування і як вони впливають на нас: «Що ми відчуваємо, коли помиляємося або не впоралися з якимось завданням?» і «Чи можемо ми досягати успіхів у всіх сферах життя чи досягати всіх цілей, які ми перед собою ставимо? Чому?». Обговорення проблемних ситуацій з досвіду учениць і учнів, де їм вдалося подолати наслідки власних нереалістичних очікувань, як то злість відносно до себе чи до інших, а також виявлення можливостей для прояву активного співпереживання до себе та до інших. Гра «Повністю простити» — «Не простити», моделювання ситуацій активного співпереживання, емпатії, врахування інтересів іншої людини, прояву особистої відповідальності та зусиль.

6 СЗО 4.4.1-4	розрізняє складники особистого простору (інтимний, соціальний, публічний), поважає свій і чужий особистий простір під час спілкування	спостереження
6 СЗО 4.7.1-2	розуміє взаємовплив емоційного стану, переконань, поведінки всіх учасників/-иць спільної діяльності	спостереження
6 СЗО 4.8.2-1	пояснює почуття інших осіб і визнає їх право на вираження своїх почуттів	спостереження

6 СЗО 4.4.1-1	пояснює вплив спілкування на складники здоров'я, безпеки і добробуту	спостереження
<p>Проблемні питання</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Як шкільний колектив і громада впливають на ваше життя? 2. Що означає системно мислити? 3. Що таке взаємозалежність? <p>Учнівство залучатиметься до цінностей колективу (громади). У ході бесіди «Школа як велика родина» діти доходять висновку про свою взаємодію і взаємозалежність з багатьма людьми (учительство, однокласники й однокласниці, друзі, батьки, громада, країна), від яких залежить їхнє самовідчуття, настрої і якість життя. Учитель/-ка знайомить дітей із засадами системного мислення, здатності бачити різні явища у їхній цілісності, визначати певні закономірності, взаємозв'язки між різними явищами (об'єктами, суб'єктами), виявляти динаміку та зміни. Діти досліджують причинно-наслідкові зв'язки взаємозалежності за допомогою замкненого ланцюга реакцій, як циклічного процесу, який розвивається і набирає інтенсивності та розривається під впливом зовнішніх чи внутрішніх чинників. Як приклад, доброта і підлість можуть спричинити позитивні і негативні замкнені ланцюги реакцій. Під керівництвом учителя/-ки учні й учениці аналізують, чому їхня школа є системою, де кожен і кожна є частиною складної системи і пов'язані з іншими, з однієї сторони впливає на інших, а з іншої – залежить від колективу (громади). Діти працюють у групах над мініпроектom «Зона щастя нашого класу», щоб краще усвідомити роль і залежність кожної і кожного від інших людей у колективі.</p>		
<p>Опис діяльності</p> <p>Вправа «Школа як велика родина» дає змогу кожній учениці й кожному учню усвідомити себе представницею/-ком класу, школи, родини, громади через зв'язки та взаємозалежність з іншими людьми. У ході бесіди діти звертають увагу на прояви доброти, піклування і підтримки, які вони отримують щодня, наводять приклади піклування про людей, які, своєю чергою, піклуються про них. Читання і обговорення оповідання «Шоу талантів». Діти порівнюють реакції персонажів і персонажок та роблять висновки – яким чином слова впливають на ланцюги реакцій. Учні й учениці працюють над мініпроектom «Зона щастя нашого класу». Під час підведення підсумків, діти роблять висновок про те, що всі вони утворюють систему (впливають одне на одного своїми рішеннями, переконаннями та поведінкою), і тільки за умови співпраці і підтримки одне одного здатні досягати спільної мети. Виконання вправи «Айсберг» переконує всіх, що поведінка часто є лише вершиною айсберга, а мотиви, хоча їх важко простежити, часто спонукають до якоїсь конкретної поведінки. Підсумковий проєкт СЕЕН — це завершальна активність, яку робитиме учнівство у рамках цієї навчальної програми. Діти подумують над тим, що було б, якби вся їхня школа стала школою доброти і співпереживання та практикувала уроки із програми СЕЕН. Після того, як уявили таку школу, діти порівнюють її із тим, якою вона є насправді, потім обирають якусь зону, над якою попрацюють спільно та індивідуально. Після цього учнівство ділиться своїм досвідом і знаннями з іншими дітьми. Пригадують минулорічний проєкт, відзначають, що змінилося.</p>		
6 СЗО 4.4.1-3	розрізняє моральні й аморальні прояви поведінки у різних життєвих ситуаціях та визначає мотиви поведінки	спостереження
6 СЗО 4.8.1-2	толерантно ставиться до поглядів, переконань, інтересів і потреб інших осіб, що не загрожують здоров'ю, безпеці	спостереження